

ti znamenají a k čemu jim slouží. Na všechny z otázek pak hledá odpovědi hluboko ve struktuře – v moci, kterou nejen univerzita, ale obecně každá instituce disponuje. S poměrně ambiciózní změtí otázek však stále zachází opatrně a obratně a k problému tak komplikovanému důsledně načrtává schéma, které lze sledovat jako červenou nit – byť s trochou vlastního úsilí čtenářstva poučeného především fenomenologií a institucionální kritikou, což částečně rozporuje autorčin cíl posloužit knihou širšímu zájmu.

Literatura

Ahmed, S. 2021. *Complaint!* Durham: Duke University Press.

Ahmed, S. 2017. *Living a Feminist Life*. Durham: Duke University Press.

Ahmed, S. 2006. *Queer Phenomenology: Orientations, Objects, Others*. Durham: Duke University Press.

Ahmed, S. 2023. *The Feminist Killjoy Handbook*. London: Allen Lane.

Gottlieb, A. 2024. Why do I write anthropology? Why do you? A manifesto for prioritizing passion and poetry as we scale up for social justice. *American Ethnologist* 51 (1): 96–103. <https://doi.org/10.1111/amet.13247>.

Střední a východní Evropa ve středu zájmu: Neviditelná práce a genderová nerovnost v akademii

Tereza Trojanová

Górska, A. M. 2023. *Gender and Academic Career Development in Central and Eastern Europe*. New York: Routledge.

Polská socioložka Anna Górska v úvodu knihy deklaruje, že se snaží ukázat příběh žen v akademii, který je plný skluzavek, žebříků, labyrintů a bariér (s. 3). Odborný přínos knihy podle ní spočívá primárně v komplexním pohledu na akademickou práci, gender a střední a východní Evropu (dále „CEE region“). Důraz na tento region je důležitý zejména proto, že hlasy akademiček z tohoto geografického kontextu stále v existující literatuře chybí. Většina publikací na téma genderové nerovnosti v akademii pochází ze západní Evropy a Severní Ameriky. Zároveň publikace, které v tomto regionu vznikají, jsou často psány v národních jazycích, což limituje dopad výzkumných zjištění v akademické sféře, která je anglocentrická.

Do čtení knihy *Gender and Academic Career Development in Central and Eastern Europe* jsem se proto pouštěla s očekáváním přehledné diskuze tématu zasazené do

kontextu asymetrické produkce vědění v současné „globální“ akademii. Kniha popisuje akademické genderové nerovnosti ve střední a východní Evropě a je tak důležitým příspěvkem k existujícím publikacím na toto téma. Široké pole tématu konceptualizuje skrz obvyklé rozdělení akademické práce na výuku a výzkum; zároveň přidává dimenzi administrativní práce. Tyto dimenze akademické práce jsou nahlíženy perspektivou akademické pozice od juniorních výzkumnic až po seniorní akademičky. K této diskuzi využívá Anna Górska existující výzkum a literaturu a doplňuje je daty ze svého vlastního kvalitativního výzkumu s 50 akademičkami napříč CEE regionem. Poskytuje tak široký přehled o situaci akademiček v regionu. Klíčovým závěrem je, že genderové linie stále organizují akademickou sféru, která reprodukuje nerovnosti na individuální, institucionální i regionální úrovni.

Ve čtyřech částech a 15 kapitolách se nejdříve dozvídáme historii a kontext akademické sféry ve střední a východní Evropě a nahlížíme akademii jakožto „genderovanou a genderující“ organizaci (s. 9–41). Na to navazuje diskuze o situaci akademiček podle stádia jejich kariéry, která je rozdělena na začínající, pokročilou a seniorní (early, middle and senior). Górska analyzuje situaci z pohledu „vytrácejících“ se akademiček ze seniornějších pozic. Toto ztracení vysvětluje na základě literatury komplexním souhrnem faktorů: rozdílné příležitosti a bariéry pro ženy a muže, diskriminace na základě genderu nebo důležitost sociálního kapitálu, který je ženám hůře dostupný než mužům.

Důležitou součástí této kapitoly je důraz na seniornější fáze akademické kariéry a role genderu v tomto stádiu, protože v dosavadním výzkumu genderové nerovnosti se pozornost upírala převážně na brzké fáze budování kariéry. Důležitost zaměření se na tuto pozdější fázi spočívá mimo jiné v tom, že ženy se často „zaseknou“ ve střední fázi kariéry, která v českém kontextu odpovídá pozicím odborné asistentky a docentky. Tedy se jedná o relativně dlouhou fázi mezi získáním doktorátu a jmenováním profesorkou. Toto zaseknutí může být způsobeno i tím, že od žen se v této fázi očekává více výuky a administrativní činnosti než od mužů akademiků, což ale neumožňuje dosáhnout kariérního postupu tak snadno jako věnování se výzkumu. Na základě svých dat zdůrazňuje Górska kritickou roli sociálního kapitálu v této fázi kariéry, kde bez „politických konexí“ není možné postoupit dál (s. 81). Zároveň se u žen v seniorní fázi kariéry častěji vyskytuje neochota chápat svou pozici jakožto žen v akademii – ženy v těchto pozicích měly tendenci tvrdit, že jejich ženství nehrálo během jejich kariér žádnou roli; dokonce se častěji než mladší výzkumnice vyjadřovaly negativně o ostatních ženách v akademii. Ženy se tak samy stávají součástí reprodukce bariér, které v akademické sféře existují; stávají se z nich „hlídačky a včelí královny“ (gatekeepers and queen bees) (s. 95).

V kapitole o „viditelné a neviditelné akademické práci“ (s. 101–152) je genderová nerovnost probírána optikou tenze mezi výzkumem a výukou a jejich relativního hodnocení v současném nastavení akademického kariérního postupu. Tato tradiční tenze

je doplněna diskuzí o pozici administrativních pracovníků a pracovníků, což je skupina, která z analýz akademické sféry bývá vynechávána (s. 127–137). Zároveň Górska věnuje část textu analýze administrativní zátěže akademických pracovníků, což je také téma, které je ve výzkumu akademické sféry spíše marginalizováno. Dostáváme se tak ke komplexní analýze toho, jak je akademická práce žen specifická v porovnání s muži, k čemuž Górska využívá metaforu neviditelné práce, která je součástí i výzkumné dimenze, v níž jsou ženy častěji v pozici administrátorek. Překážky, kterým ženy čelí, tak nespočívají jen v druhu práce, který v jejich akademické kariéře převažuje (např. ženy se věnují výuce častěji než muži), ale i v tom, jak jsou za tento druh práce hodnoceny (muži jsou za výuku hodnoceni lépe než ženy).

Střední a východní Evropa jako specifická kategorie

Kniha se potýká s několika úskalími, která pramení ze zaměření na specifický region střední a východní Evropy. Snaží se balancovat, ke kterému publiku se obrací. Pro publikum z CEE regionu je to však čtení v podstatě nepřekvapivé. Pro anglicky mluvící čtenářstvo pak ale chybí hlubší diskuze toho, co vůbec je ona *specifičnost regionu*, která v úvodu odůvodňuje existenci anglicky psané knihy.

Kniha se pokouší o něco, co sama v úvodu charakterizuje jako značnou výzvu: „Střední a východní Evropa je sice součástí Evropy a Evropské unie, nicméně je rozdělena na mnoho heterogenních národů. Její instituce odrážejí tuto rozmanitost.“¹ (s. 9) Druhým dechem hned ale pokračuje, že navzdory tomu mají univerzity v tomto regionu sdílenou historickou koncepci a jsou podřízeny kulturním, socioekonomickým a vědeckým tlakům. Nicméně tyto faktory nejsou dále rozebrány a diskuze, která se vyskytuje v následujících kapitolách knihy, se k nim už neodkazuje. To znamená, že diskuze knihy jednak neposkytuje kontext pro srovnání, v čem spočívá specifičnost CEE regionu v porovnání s literaturou na toto téma v „západní akademii“; zároveň se ale nepouští do diskuze toho, jak se liší země v rámci CEE regionu od sebe navzájem. Vzniká tak vágní dojem určité homogenity CEE regionu, která ale není pojmenována a vztažena ke zbytku akademie.

Knize, pro kterou je klíčové geografické vymezení, pak také chybí odpovídající úroveň reflexivity toho, k jakým datům a srovnáním se odkazuje. V knize je používána perspektiva Evropské unie, aniž by to bylo nějak problematizováno. Jak by byla analýza knihy ovlivněna, kdyby se místo evropských srovnání využila perspektiva globálního kontextu, srovnání s Asií, Afrikou, Jižní Amerikou? Kniha tyto otázky neřeší a srovnání s EU bere jako východisko, které není vysvětleno. Literatura a konceptuální rámec jsou převzaty ze západní literatury a analýza není specificky upravena pro CEE region.

¹ Překlady citací jsou moje vlastní.

S předchozím bodem souvisí také určitá kritika neoliberálního uspořádání, která se v knize vyskytuje spíše implicitně. Autorka používá následující argument: „Zdánlivě ‚objektivní‘ kritéria jsou ve skutečnosti genderovaná, a nejen že nevylučují předpojatost, ale dokonce ji zhoršují.“ (s. 155) Nicméně nenásleduje kritická diskuze současného nastavení akademického hodnocení a jeho reflexe z perspektivy, která by vzala v potaz provázanost kapitalismu, neoliberálních institucí a postkoloniálního dědictví současné akademické sféry. Ačkoliv chápu, že kritické diskuze v tomto směru nelze zahrnout do každé odborné publikace, autorka se nesnaží popsat svou pozicionálnost v kontextu těchto struktur. Strukturální aspekty autorka na jedné straně kritizuje jako diskriminující vůči ženám, na druhé straně na ně do určité míry spoléhá jako na nástroj pro vyřešení genderové nerovnosti v budoucnu.

Gender = žena?

Na závěr považuji za důležité zmínit ještě jeden kritický aspekt. Gender jakožto klíčový koncept není v knize nijak definován. Kniha je součástí série *Routledge Studies in Gender and Organization* (editorka: Elisabeth K. Kelan), která se tematicky a teoreticky zavazuje ke zkoumání genderu a organizací z konstruktivistické perspektivy. Navzdory tomu se zdá, že diskuze genderu je v knize rovnítkem pro diskuzi pozice žen, aniž by bylo reflektováno, jak tato kategorie může vyčlenit určité perspektivy z tohoto zkoumání. Důraz na ženy je obhájen velmi krátce v úvodu: dát ženám hlas. Zaměřovat se na ženské akademické dráhy je samozřejmě legitimní záměr výzkumu, nicméně tento záměr by měl být diskutován jako takový. Tento styl používání genderu jakožto rovnítka pro analýzu žen v lepším případě znamená limitaci diskuze a analýzy jako takové, v horším případě evokuje spojitost s TERF feminismem a vede k exkluzi nebinárních identit z akademické diskuze na toto téma. Vnímám tady klíčový rozdíl mezi „genderem“ jakožto analytickým konceptem, který je společensky konstruovaný, a „ženstvím“, které je specifickým příkladem této konstrukce v současné společnosti. V knize tyto nuance nejsou diskutovány, spíše nasedají na kvantitativní uchopení těchto konceptů, navzdory deklarované konstruktivistické kvalitativní perspektivě.

Knihu považuji za zdroj, který je přínosné mít v hledáčku, ať už se genderové nerovnosti v akademické sféře věnujeme dlouhodobě, nebo se teprve chceme zorientovat. Musíme ale reflektovat určité nedostatky týkající se chybějící reflexivity ohledně provázanosti lokální a globální akademie a vymezení pojmu centrální a východní Evropy. CEE je stále region, který je interně heterogenní navzdory sdíleným historicko-kulturním procesům. I přes to je kniha užitečným zdrojem literatury a existujícího výzkumu genderové nerovnosti v akademické sféře, ať už ve střední a východní Evropě, nebo

v západní Evropě a Severní Americe. Pro publikum, které se tématu v tomto regionu věnuje, nepřináší zásadně nové myšlenky. Je ale psána srozumitelným sociologickým jazykem a může tak sloužit jako užitečný výchozí bod pro někoho, kdo se v tématu chce odborně zorientovat. Existence této knihy je důležitým poselstvím, které zní: „Ano, genderová nerovnost v akademické sféře existuje.“ Každá věta této knihy podporuje tento klíčový argument a sleduje, jak konkrétně se projevuje ve střední a východní Evropě.